

<i>Het stappenplan</i>	
De systematische bespreking van een casus	
Stap 1	wegnemen van onduidelijkheden zonodig aanvullen van ontbrekende gegevens nagaan wat de feiten zijn
Stap 2	aangeven waar de spanning gevoeld wordt in de casus Inventarisatie van wat de casus oproept; emotie, intuïtie, conflict van gegevens, twijfels, vragen, etc. NB. nog géén oplossingen aanreiken of discussies aangaan!
Stap 3	stellen van de centrale morele vraag Uit alle vragen en opmerkingen die er liggen worden de morele vragen aangewezen. Wat maakt een vraag tot een morele vraag? Wat onderscheidt die vraag van andere, niet-morele vragen? Beslissen met welke vraag je aan de slag gaat.
Stap 4	benoemen van de belangen en de normen en waarden die in deze casus centraal staan Wie zijn er allemaal bij deze kwestie betrokken? Wat staat er voor ieder van hen op het spel? Waar is het hun ten diepste om te doen? Welke normen en waarden zijn hier bepalend? Welke betekenis hebben die normen en waarden in deze casus?
Stap 5	aangeven op welke manier de diverse belangen in deze casus het best gediend worden en hoe de belangrijkste normen en waarden het best tot uitdrukking worden gebracht Welke handelingsalternatieven zijn er? In dit stadium vooral inventariseren wat mogelijk is, in logisch vervolg op de voorgaande stappen
Stap 6	trekken van een conclusie Op basis van de gewonnen inzichten moet nu beslist worden wat er zal gebeuren. Centraal staat hier de verantwoording van de beslissing. Waarom is de ene beslissing te verkiezen boven de andere? Hebben sommige belangen, normen en waarden voorrang op anderen? Hoe wordt dat gemotiveerd?

Toelichting op het stappenplan

Ethiek is de systematische bezinning op de vraag of het goede wel gedaan wordt.

De dilemma-gerichte bespreking van een morele kwestie (casus) kan systematisch gemaakt worden door één voor één een aantal stappen te zetten. Zo kunnen alle aspecten van het dilemma op een evenwichtige manier aan bod komen. Het is niet zo dat de ene stap altijd netjes op de andere volgt. Vaak lopen ze door elkaar. Dat is niet erg. Het gaat erom enige lijn te brengen in het omgaan met de vragen en niet iets belangrijks te vergeten in het vuur van de discussie.

Het stappenplan is geen gouden standaard. Er zijn veel stappenplannen, die allemaal op hun manier proberen het moreel beraad structuur te geven.

Stap 1 wegnemen van onduidelijkheden; zonodig aanvullen van ontbrekende gegevens; nagaan wat de feiten zijn

Soms is niet bekend wat een afkorting betekent. (f e c i: febris e causa ignota: koorts door onbekende oorzaak)

Soms ontbreken relevante gegevens, bijvoorbeeld hoe oud iemand is (een vrouw met kinderwens; is zij 25 of 65 jaar oud?).

Nogal eens ontbreekt feitelijke kennis. Wat kost de ene ingreep en wat de andere? Welke ingreep is meer belastend voor de patiënt?

Belangrijk is ook om bij de feiten te blijven en niet alvast te interpreteren. Dus niet: “mevrouw Jansen slaapt slecht; ze zal wel piekeren over hoe het nu met de kinderen moet”

Stap 2 aangeven waar de spanning gevoeld wordt in de casus

Vragen ontstaan waar de vanzelfsprekendheid verdwijnt. Bij intuïtie wordt aangevoeld dat er iets wringt. *‘Dit kun je toch eigenlijk niet maken.’*

Het is belangrijk om in dit stadium eerst maar vrijelijk te inventariseren wat de casus oproept; emotie, intuïtie, conflict van gegevens, twijfels, vragen, etc. en nog even géén oplossingen aan te reiken of discussies aan te gaan.

Stap 3 stellen van de centrale morele vraag

Uit alle vragen en opmerkingen die er liggen worden de morele vragen aangewezen. Vervolgens wordt besloten met welke vraag het beraad verder gaat.

Wat is nu precies een morele vraag?

Het is in ieder geval een vraag naar het menselijk handelen; Je vraagt je af of met dat handelen het goede wel gedaan wordt. Daarmee wordt niet alleen gekeken naar een deelaspect, bijvoorbeeld het juridische, het verpleegtechnische of het economische, of dat wel goed is, maar wordt nagegaan of het uiteindelijk goed is wat er gebeurt.

Een morele vraag klinkt als: ‘mag je zus of zo handelen?’, of: ‘wat behoort je in dit geval te doen?’ Kennelijk hebben we daar ergens in het achterhoofd een

of andere ‘gouden standaard’ voor waaraan we kunnen afmeten of het mag en wat je behoort te doen.

Voorbeeld: een collega maakt een fout ten koste van een patiënt en zij vraagt mij daarover te zwijgen. De eerste reactie is: dat kan ik niet maken; hoe kan ik de patiënt nog in de ogen kijken; wat zeg ik de anderen? Hoe kan ik dat voor mezelf verantwoorden?

Niet-morele vragen zijn: hoe kan ik zorgen dat niemand het merkt? Hoe houd ik het gebeurde uit de rapporten? Wat is de schade voor de patiënt?

Morele vragen zijn: mag ik de fout die de collega gemaakt heeft verzwijgen? Behoor ik niet op te komen voor het belang van de patiënt? Behoort de collega geen verantwoordelijkheid te nemen voor de fout die zij gemaakt heeft?

Vaak is er meer dan één morele vraag. Er moet nu een keuze gemaakt worden: met welke vraag gaan we aan de slag?

Stap 4 benoemen van de belangen en de normen en waarden die in deze casus centraal staan

Met deze stap wordt geprobeerd helder te krijgen wie er allemaal bij de kwestie betrokken zijn, welke belangen er op het spel staan en wat voor ieder van hen belangrijk is dat er gebeurt.

Bij morele kwesties is er vaak sprake van een botsing van belangen. Er moet gekozen worden welk van de belangen het zwaarst weegt.

Het belang van de patiënt die een sigaret wil roken tegenover het belang van de verpleegkundige die goede zorg wil geven.

Het belang van de patiënt die ervoor kiest het niet te willen weten tegenover het belang van de arts om eerlijk te zijn en voldoende te informeren

Nu worden de verschillende belangen geïnventariseerd en straks, in stap 6, moet een keuze gemaakt worden: déze belangen hebben voorrang op andere.

Bij morele kwesties gaat het daarnaast om de waarden die voor de betrokkenen in het geding zijn. Waar is het hun ten diepste om te doen? Welke waarden staan voor hen voorop? Welke normen zijn hier bepalend?

In de voorgaande voorbeelden gelden waarden als: gezondheid; weldoen; autonomie en eerlijkheid. Vragen die daarbij een rol spelen, zijn bijvoorbeeld: *Wat is voor déze patiënt met zijn levensverhaal van waarde? Wat is voor déze zorgverlener belangrijk? Waar wil iemand zijn handelen door laten bepalen?*

De één gaat eerlijkheid boven alles; de ander vindt af en toe een leugentje heel acceptabel. De één vindt gezondheid het allerbelangrijkst, de ander kiest voor gezelligheid.

Stap 5 aangeven op welke manier de diverse belangen in deze casus het best gediend worden en hoe de belangrijkste normen en waarden het best tot uitdrukking worden gebracht

Het is zaak om met deze stap te inventariseren wat er nu - praktisch gesproken - gedaan kan worden. Het ene belang kan het best züs gediend worden en het andere zó. De ene waarde komt op déze manier het best tot haar recht, de andere op díe manier. Het is goed daar een overzicht van te krijgen. Vaak zijn er meerdere mogelijkheden en soms is moeilijk uit te maken wat nou het beste

is om te doen. De eigenlijke keuze wordt nog even uitgesteld en komt in stap 6 aan de orde. Hier gaat het om de inventarisatie.

Hoe kan ik er bijvoorbeeld voor zorgen dat de belangen ‘willen roken’ en ‘goede zorg geven’ zo goed mogelijk gediend worden? En kan dat wel tegelijkertijd? Of sluiten ze elkaar uit?

En wat te doen met de belangen ‘niet willen weten’ en ‘voldoende informatie geven’? Welke creatieve oplossingen zijn daar mogelijk?

Door alle mogelijkheden die te bedenken zijn vanuit de diverse disciplines bij elkaar te brengen kan soms een nieuw perspectief ontstaan. Dan kan ineens duidelijk worden dat het ook heel anders kan en dat er meer wegen zijn die naar Rome leiden.

Stap 6 trekken van een conclusie

Op basis van de gewonnen inzichten moet nu beslist worden wat het best is om te doen. We kennen nu de belangen, normen en waarden en we weten hoe we er vorm aan kunnen geven. Uit alle mogelijkheden die we hebben moet er nu één gekozen worden. Centraal staat bij deze stap de verantwoording van de beslissing. Waarom is de ene oplossing te verkiezen boven de andere? Hebben sommige belangen, normen en waarden voorrang op andere? Hoe wordt dat gemotiveerd? Kunnen we daar goede argumenten voor geven?

Vaak gaat het om een uniek proces waarin geleidelijkaan toegegroeid wordt naar de voor alle betrokkenen meest zinvolle oplossing. Heel belangrijk daarbij is naar elkaar te luisteren en proberen elkaar te begrijpen. (En dat hoeft niet te betekenen het met elkaar eens te zijn!) Langzaamaan wordt dan vaak duidelijk welke manier van handelen in deze situatie het meest recht doet aan alle betrokkenen.